

Иван КАТАРЦИЕВ

НИКОЛА КАРЕВ - СТО ДВАЕСЕТ ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО*

На 10 ноември оваа година ќе се навршат сто дваесет години од раѓањето на Никола Карев - "првиот претседател на Првата република на Балканот". Така, со симпатии и уште повеќе со гордост во свеста на македонскиот народ, живее споменот за оваа несекојдневна личност на македонското национално револуционерно движење.

Сигурен сум дека ни малку нема да звучи апологетски, ниту пак би било симплификација, кога најголемото достигнување на големиот Илинден од 1903 година, би го изразиле со синтагмата: "Илинден, тоа е Крушевската Република, Крушевската Република, тоа е Никола Карев".

Никола Карев е роден на 10 ноември 1877 година.

Случајно или не, тоа е знаменита деценија во историјата на македонскиот народ. Тоа е деценија, во која се родени некои од идеолозите, основачите и раководителите на Тајната македонско одринска револуционерна организација, како Гоце Делчев, Даме Груев, Јане Сандански итн.

Тоа е деценија во која се родија оние идни великани во македонската историја, кои со своето дело во организирањето на македонскиот народ и пред сè во развивањето и подигнувањето на неговата свест за своето човечко македонско достоинство, за вербата во себе и во сопствените сили, во ослободувањето од стравот, од ропската психологија, означуваат епоха. Врвните точки во досегашниот развој на македонскиот народ се: Илинден и идеалот што го остави зад себе, за единството на македонскиот народ во борбата за ослободување, Крушевската Република како чедо на македонскиот идеал за државност, АСНОМ како основа на современата македонска држава и најпосле самостојна Република Македонија, вековен сон на македонскиот патриотизам.

И уште нешто. Никола Карев и плејада негови соборци се родени во времето на големото Кресненско востание во 1878 година. Тоа како што е познато, се разлеа од бреговите на Струма во Клисурата на Кресна низ цела Македонија.

Со еден збор, тоа е деценија што го означува почетокот на една бурна епоха во животот на Македонецот, која, нека не звучи претерано, трае и денес.

---

* Предавање одржано во Крушево на 2 август 1997 год. по повод 120 години од раѓањето на Никола Карев

Ете, во таа епоха, ја имаше среќата да се роди овде, во Крушево Никола Карев. Неговата животна врвица, сè до моментот кога историјата му даде шанса да се претвори во легенда помалку или повеќе, не се разликува од животниот пат на промоторите на македонското национално-револуционерно движење. Чедо на сиромашни родители, по завршувањето на основното образование, тргнува како печалбар по утапканиот пат на македонската судбина, по корка леб надвор од родното Крушево, надвор од Македонија. Каде, ако не во Бугарија. Во Софија случајот го носи во столарската работилница на организаторот на Македонската работничка социјалистичка група Васил Главинов.

Тоа е среќна околност. Карев во работилницата на Главинов доаѓа во допир со социјалистичките идеи на времето. Станува нивен “заробеник”. Тој момент е од изворедно значење, за идната историја на македонскиот народ. Впрочем, социјалистичките идеи во тоа време не му беа блиски само на Карев. Со нивниот хуманизам беа задоени Гоце, Даме, Веле Марков, Никола Русински и многу други. Нив ги бараше македонскиот социјален и етнички амбиент.

Меѓутоа, тоа што во случајот на Карев и неговите соборци е од битното значење, според идејата за социјалистичка група, е нивното вклучување во Револуционерната организација, како социјалисти. Со тоа, тие во голема мера го зајакнаа одбрамбениот механизам на движењето од туѓите посегнувања и ги поставија основите за извојување на македонската државност. И второ, со својот хуманизам, смислата за реалност, ги осмислија целите на Востанието, ја создадоа Крушевската Република, а со нејзиниот Манифест, ги повикаа народите на Македонија, без оглед на вера и етничка припадност, на соживот како еднакви и рамноправни граѓани во Автономна Македонија, татковина на сите што живеат во неа.

Во почетокот на веков, Карев од здравствени причини е принуден да се врати во Македонија. Под крајно тешки околности, во Битола, го завршува четвртиот клас на егзархиската гимназија. Во Битола работи на ширењето на социјалистичките идеи и на револуционерното дело. Станува член на раководството на Битолскиот револуционерен округ. Во 1901 година е поставен за учител во крушевското село Горно Дивјаци. Тоа е прилика за уште поголемо ширење на револуционерното дело и на социјалистичките идеи во реонот на Крушево. За својата активност е именуван за член на реонското раководство. За поефикасно одвивање на неговата дејност, преместен е за учител во Крушево.

Карев, како и Гоце, е противник на секаква авантуристичка востаничка дејност. Тој е за перманентна борба, што ќе ги подјадува темелите на турската држава. Противник е на решението на Солунскиот конгрес од јануари 1903 година за дигање на востание. Учествува на Смилевскиот конгрес во мај 1903 година, како делегат на Крушево и се

залага против решението за востание, но ги прифаќа решенијата на Конгресот во Смилево, за дигање на востание во тековната 1903 година.

По Конгресот се враќа во Крушево. Започнува интензивна подготовка за подигање на очекуваното востание. И ете тука доаѓа во допир со историјата, со она што ќе се случи во време на востанието на овие простори. Станува прв човек на “Горскиот штаб” и со тоа добива можност да влијае на настаните, прво во заземањето на градот, а потоа во организацијата на власта во ослободениот град.

Карев не стана формален член на револуционерната власт во Крушево. Некои злобници тоа го користат за да го смалат ореолот на легендата што од Карев направи “претседател на Крушевската Република”. Но, тие не знаат или не сакаат да знаат, дека тој ја осмисли суштината на Востанието.

Во својот говор пред Собранието меѓу другото ќе го рече и ова:

“За човек нема поголемо богатство од слободата и од правото спокојно да работи и создава. А, за да располагаме со таа виша човекова придобивка, штабот е на мислење дека ние, Крушевчани, на Илинден, оваа година, јавно ги поставивме основите на нашето народно единство - факт кој сам за себе говори дека сме културни и сознателни чеда на Македонија, што се отргнавме од заблудите со кои пропагандите на балканските империјалистички држави ни ги оковаа мозоците, станавме пример тоа обединување да се постигне насекаде во нашата Татковина. Даваме пример за вистинско народно управување, во кое да бидат еднакво застапени правата и должностите на сите вери и народности”.

И уште еден детаљ. Карев немаше илузии дека македонскиот народ со востанието ќе ја победи Турција и ќе се ослободи. Тој тоа изречно ќе го каже пред гробовите на паднатите востаници.

“Паднатите се жртвуваа себе си, зашто љубовта кон татковината беше посилен од смртта... На Илинден, и по илинденските први денови, ние го разбивме и го истеравме непријателот, но тоа не значи дека ние го разгромивме и го уништивме. Тој, веројатно, собира сили за да дојде да не удри и да го поврати Крушево... Ете зошто на денешниот свечен ден, пред гробовите на нашите скапи жртви, ние Крушевчани, без разлика на вера, народност, пол, убедување и материјална положба, даваме клетва, дека нема да го изневериме нивниот идеал - идеалот на Илинден - и дека ќе ја продолжиме борбата до победоносниот крај...”.

Овие зборови на Карев колку и да се конкретно врзани за времето и настаните, всушност, значат епистоларен тестамент, оставен во наследство на сите идни генерации на Македонија, без разлика на вера и народност.

Како што е познато, животната врвица на револуционерот Карев заврши на 27 април 1905 година во селото Рајчани, Кочанско, во судир со

турската војска. Загина млад на 28 години. Оттогаш до денес, поминаа 92 години. Од неговото раѓање пак 120 години. Во овие 120 години македонскиот народ, во својата борба за национално ослободување за своја држава на Балканот, изоди тежок, трнлив пат. Доживеа тешки трауми: Балканските војни и поделбата на својата земја, Првата светска војна и жештината на политиката на колонизација, денационализација и асимилација на туѓите владеења. Ја дочека Втората светска војна. Со својата борба за слобода, стана член на големата антифашистичка коалиција на слободољубивите и демократски народи во светот, и на еден дел од својата поделена татковина, четириесет и три години по Илинденското востание, на 2 август 1944 година ги удри темелите на својата современа држава - Република Македонија.

Од тоа време нè делат повеќе од 50 години. Со многу труд и самоодрекување, создадена е солидна база, врз која денес се потпира Република Македонија. Особено важно е тоа, што македонскиот народ, како и другите етноси што живеат во Македонија, постигна забележливи резултати, во развојот на својата култура и наука. Македонската поезија и проза, за светот на културата и литературата претставуваат вистинско откритие.

Меѓутоа, Балканот не би бил Балкан, кој и покрај настојувањата да фати чекор со современиот свет, кога е во прашање македонскиот народ, неговото битие, име, јазик, државност, со еден збор неговата слобода сè уште гази по калиштата на Деветнаесетиот век. Како во овие 120 години ништо да не се случило. Како животот да запрел, да не пулсира.

Силни се атавизмите во настојувањата на соседите да нè вратат, нас и целиот Балкан, во времињата на жестоките културни и вооружени пилеања.

Како инаку да се објасни желбата, и покрај тоа што сме крстени, да ни се наметнат нови кумови со нови имиња?

Нè се оспорува битието, името, јазикот. Од високи места на државниот врв нè се порачува, дека не сме тоа што сме, туку тоа што тие нè велат. А такви пораки, повеќе од сто години, нè испраќаат скоро сите соседи. Други велат: вие сте производ на Коминтерната.

Дозволете ми, да не беше трагично колку е тоа смешно, да потсетам на неколку епизоди од опстојувањето на оваа вековна бесмислица.

Прво, точно пред 127 години, на 18 јануари 1871 година се јави познатиот бугарски општественик Петко Рачев Славевјков, во својот весник "Македонија", што излегуваше во Истамбул, со статијата "Македонското прашање". Во неа тој констатира: "најпосле македонското прашање излезе на јаве и се покажа во печатот. Велиме, најпосле, продолжува Славевјков, зашто тоа прашање не е нова работа".

Објаснувајќи ја суштината на појавеното "македонско прашање", Славевјков набројува неколку битни елементи: "Македонците тврдат дека

не биле Бугари ами Македонци, потомци на древните Македонци”, дека “биле чисти Словени а Бугарите Татари”, дека “постои разлика меѓу македонското и горно бугарското наречје. Првото било поблиску до словенскиот јазик а второто е измешано со татаризми”. На сите објаснувања, вели Славејков, дека тоа не е така “македонистите упорно си остануваат на своето”.

Појавата на таканаречениот македонизам во тоа време, бугарската пропаганда ќе го прогласи како дело на турската власт и особено на познатиот челник на Солунскиот вилает, Митхад паша.

Подоцна, кон крајот на XIX и почетокот на XX век, бугарската пропаганда, македонизмот ќе го прогласи за дело на српската пропаганда и пред се на познатиот српски политичар, научник и големосрпски шовинист Стојан Новаковиќ.

Скоро половина век потоа, од средината на дваесетиот век и особено, од паѓањето на Берлинскиот ѕид наваму, со сите сили се настојува светот да се убеди дека македонската нација и јазик се дело на светскиот комунизам на Коминтерната.

Особено е жесток нападот врз македонскиот јазик. За да се објасни неодржливоста на тој напад, се лансира тезата дека негирањето на македонскиот јазик нема политички, туку филолошки карактер.

Дали е во прашање навистина филолошки аспект, со кој како апсурд најмногу се служи политиката, се надевам, дека од следнава информација која се надоврзува како континуитет на предходните, сами ќе заклучите:

Имено, помеѓу 1925 и 1928 година т.е. две - три години по неуспешните напори на Коминтерната за своите намери во продолжувањето на Октомвриската револуција на Балканот и во Средна Европа да го придобие Тодор Александров и на тој начин да си обезбеди 50 до 60 илјади македонски борци, во ОН започнала дебата за потребите од почитување на мајчинските права на македонскиот народ во Егејскиот и во Вардарскиот дел на Македонија, за името и јазикот на тој народ.

За поточно опсервирање на прашањево, есента 1927 година Балканскиот комитет од Лондон испратил свој човек во Вардарскиот дел на Македонија. Тој ги посетил Скопје, Битола, Кочани, Штип, Струмица и Гевгелија.

По враќањето на емисарот од Македонија Комитетот подготвил писмена иницијатива пред Советот на ОН, во Вардарскиот дел на Македонија да се воведат еден вид на ограничена локална автономија. Важен дел на предлогот бил во основното образование од прво до четвртото одделение, како јазик на наставата, да се воведат месниот дијалект.

За оваа иницијатива на Балканскиот комитет бил информиран и Симеон Ефтимов, претставник на михајловистичката ВМРО во Женева.

Овој ја примил веста со запрепастување и преку писмо, на 2 јануари 1928 година ја пренел во Софија.

Во своето писмо, Ефтимов пишува; “Му реков на претставникот на Комитетот, (што му ја соопштил веста, б.м.) дека отворањето на училишта на македонски дијалект, при постоењето на оформен бугарски литературен јазик, ќе значи дека Македонците се неоформена “македонска” народност, досега непозната, а со тоа ќе се овозможи да продолжи политката на денационализација;

- дека таа идеја може да предизвика компликации, кои денес не постојат;

- дека ако се прифати таа иницијатива на Лондонскиот комитет, кој ќе биде задолжен да го состави (нормира - б.м.) јазикот (наречието) на кој ќе се изведува наставата?

- кој дијалект ќе се земе за основа?”

Дали Охридани ќе сакаат да учат на прилепски и обратно?

- Зарем со тоа не се рескира да се создаде нова несреќа за Македонија, внатре во Македонија Македонците да се поделат, да се создаде линија на поделба помеѓу оние од внатре и нивните браќа емигранти, кои веќе учеле на општобугарски литературен јазик?

- “кој и како ќе ја определи програмата на овие квази месни училишта и од кого ќе зависат тие”?

Сфаќајќи ја сета опасност за бугарската политика во Македонија, Симеон Ефтимов сугерира на својата централа во Софија веднаш во Лондон да го испрати Јордан Чкатров за да ја оневозможи планираната иницијатива на Лондонскиот комитет.

Сакам да верувам дека сè ова што досега е речено, за тоа што сè се прави во Бугарија, од Славејков до денес за да се спречи афирмацијата на македонскиот јазик како јазик на образованието, литературата и културата, е доволно да се сфати дали во случајот се работи за филолошки или за политички проблем.

Уште нешто. Тоа што го рекол Ефтимов ни малку не се разликува од ставовите во врска со иницијативата на Лондонскиот комитет на српските официјални органи. И воопшто, бугарските и српските ставови до Втората светска војна, во однос на македонскиот јазик и нација, во напорите да се спречи и спречува нејзината афирмација, воопшто не се разликуваат. Најтипичен пример се формулациите на професорите Вулиќ и Радоњиќ, употребени во дебатата помеѓу нив и претставниците на МА-НАПО, во чии редови бил и Коста Рацин. Дебатата по барање на МА-НАПО е одржана на 3 декември 1939 година во Загреб. Предмет на дискусијата било македонското име, јазик и нација.

Дебатата била долга и остра. Кога српските професори ја потрошиле сета аргументација за тоа дека не постои македонско име, јазик и нација,

тие целата работа ја свеле на суштината. Булиќ: “Вие сакате свој македонски јазик! Зашто ви е тоа? Вие сакате своја нација”. Радоњиќ: “Ние не можеме да ја дозволиме, ниту да ја признаеме националната индивидуалност од политички причини.... Вие треба да го научите општиот литературен јазик и готово!”

Сакале или не, тоа е целата суштина на прашањето за непостоењето на македонската нација и на македонскиот литературен јазик. Аргументите, за тоа дека сме производ на Коминтерната, повеќе служат како димна завеса за да го сокријат врвот на ледениот брег што се наоѓа зад неа. Поради тоа, сета таа дебата што го окупира вниманието и настојувањето на луѓето на Балканот да се интернационализира, е сосема ирационална. Таа не е во духот на времето во кое живееме, а уште помалку, кон кое сите велиме дека се стремиме.

Со други зборови, сто дваесетте години, што нè делат од денот на раѓањето на “претседателот” на Крушевската Република, Никола Карев, во историјата на македонскиот народ, се исполнети со крупни достигнувања, но и со многу падови. Тоа е време на многу противречности и опасности.

Македонскиот народ денес има своја држава, своја култура. Има многу пријатели во светот. Во негова полза се развиваат меѓународните односи во Европа и светот. Тоа во исто време, и ги релативизира опасностите од надвор. Тие личат на анахрона реторика. Да веруваме дека и таа еуфорија ќе помине. Меѓутоа, она што за нашата иднина е значајно, тоа е нашата внатрешна стабилност. А таа да се изразиме, во духот на цитираниве зборови на Карев, зависи од нашата подготвеност да издржиме, од нашата одговорност кон самите себе, но и од нашата обврска, ниту во еден момент да не ги заборавиме изворите на македонската државност: Крушевскиот манифест и решенијата на АСНОМ.

Односот кон нив треба да го ослободиме од празната реторика! Тие се трајна платформа на нашето живеење и сожителство во повеќеетничка Република Македонија.

NIKOLA KAREV
ONE HUNDRED AND TWENTY YEARS ANNIVERSARY
(Summary)

Nikola Karev the first president of the first republic in the Balkans, the Kruševo Republic, was born on november 10, 1877. During the next 120 years the history of the Macedonian nation was fulfilled with enormous changes. In 1903 the whole ethnic territory of Macedonia was included into the Ilinden uprising. In the liberated Kruševo, the macedonian rebels headed by Nikola Karev layed the cornerstones of the macedonian statehood. That was the way of birth of the Kruševo republic. In its messages, filled with socialistic humanizm as it never before in the Balkans it affirmed the citizen's right of freedom and life regardless to the ethnic, religious or other belongings. The Kruševo rebulic was crushed in blood, but her messages as well as the name of her president remained deeply pressed into the consciences of the Macedonian nation. On the basis of the above mentioned and as a participant into the antifascist coalition during the World War II in 1944 was created the Macedonian state- The Federal Macedonia. It is the basis upon which in 1991 has been proclaimed the sovereign and independent Republic of Macedonia. The name of Nikola Karev, the first president of the first contemporary Macedonian state - The Kruševo Republic is deeeply interwoven.